

Sikos T. Tamás

**Komámasszony, hol az üzlet? –
Az Abaúji térség élelmiszer üzlethálózatának elemzése**

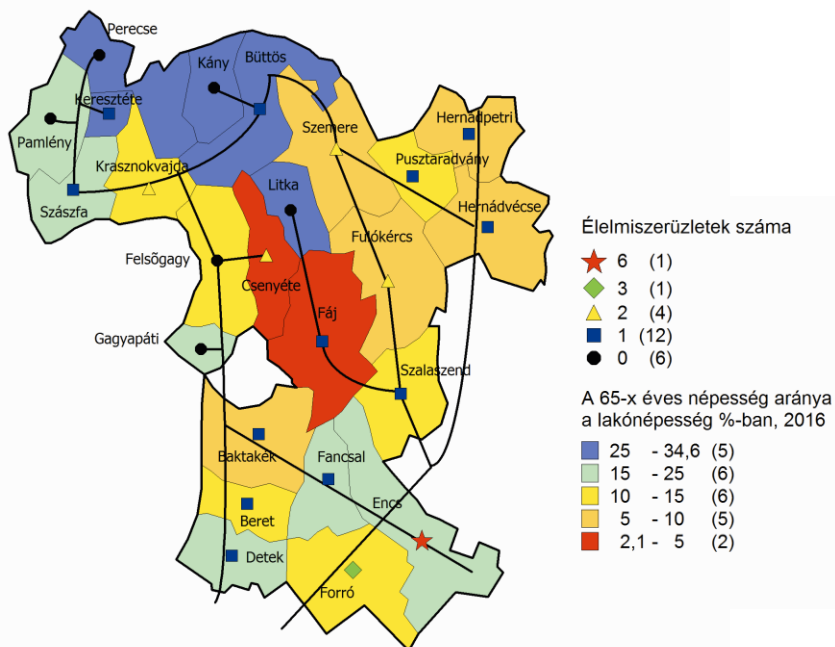
A tanulmány célja rávilágítani az Abaúji térség élelmiszerellátásának anomáliáira, egyben azon lehetőségeket elemezni, hogy milyen feltételek, körülmények között lehetne javítani a térségben élők élelmiszerellátásán. A vizsgálat során kitérünk arra is, hogy milyen tényezők gátolják egy 21. századbeli élelmiszerellátás megteremtését az Abaúji térségben. A tanulmány keretei között elemezzük a térség népességének megtartó-, és jövedelemtermelőképességét is.

Kulcsszavak: élelmiszerüzletek, hálózati kapcsolatok, okos kereskedelem, GIS, Gephi

JEL-kód: R00, R10, R40, R58

Bevezetés

Az Abaúji térséget alkotó 24 település a hátrányos helyzetű települések csoportjába tartozik. A Beluszky Pál és Sikos T. Tamás által készített 2007-es falutipológia megállapításai napjainkban is érvényesek, hogy a térség falvai igen rossz munkaerő-piaci helyzetűek, általánosan rossz állapotúak, ugyanakkor a térség falvainak egy részét a növekvő népességű míg egy másik csoportját a demográfiai erózióval sújtott aprófalvak alkotják. A falvak közös jellemzője, hogy szélsőségesen rossz a munkaerő-piaci helyzetük. A települések lakosságának mindössze 27,1 százaléka rendelkezik aktív keresővel, a járadékosok, nyugdíjasok aránya meghaladja az encsi járásban 62,9 százalékot, melynek egyenes következménye, hogy a térség népességének jövedelme rendkívül alacsony. A statisztikai adatok alapján megállapítható, hogy a települések társadalmi mutatói is pl. az érettségizettek aránya 17 százalék kedvezőtlen értéket mutat. A települések arculatán látható nyomai vannak a szegénységnek, „lelakottak” elhanyagoltak az épületek, összességében a települések jelentős részében érezhetően jelen van a szegénység. Mint ahogy már korábban is megfogalmaztuk a települések látszólag szinte végnapjaikat élik. Ám egyértelműen megállapítható, hogy a demográfiai folyamatok ennek ellentmondanak, hiszen a térség falvainak egy részében népesség növekedés regisztrálható, tehát pozitív a természetes népmozgalom, életképes természetes energiákkal teli társadalmak vannak jelen míg a térség falvainak másik részében az előregedés folyamata a meghatározó, lassan kihálnak a településekből az ott lakók. A települések társadalmát a kedvezőtlen természeti adottságok mellett, a munkalehetőségek hiánya is sújtja. Kevés településben ott is inkább idényjelleggel áll rendelkezésre munkalehetőség. A térség népesség összetételében a változások a 1990-es években indultak meg, ezidőtájt szorultak ki a városokból az alacsony iskolázottsággal rendelkező szegény, szakképzetlen, munkanélküli, sok gyermekes tömegek főleg romák, akik számára az alacsony ingatlan árak kedvező letelepülést jelentettek az aprófalvakba. A térség településeinek ingatlan állománya ekkor kezdett hanyatlásnak indulni, mivel a beköltöző népesség az őslakosság elvándorlását gyorsította és a „régifalu” lakóingatlanait pedig szép lassan felélte. A folyamatot még tovább rontotta, hogy a szegény falvakban lehetőség nyílt felélt porták helyébe újabb olcsó ingatlanok megszerzésére, melyek lassan szintén az enyészetté lettek tovább rombolva a faluképet. A térség falvainak demográfiai folyamatait az elnéptelenedés → leromlás → a szegénység beköltözése → a népesség növekedés → a fiatalos korstruktúra → a magas természetes szaporodás láncolata jellemzi (1. ábra). A leírt folyamatoknak hű tükrö az 1. ábra, melyen egyértelműen kirajzolódnak azon települések az észak Csereháton, ahol magas az időskorúak részaránya, valamint azon községek csoportja, melyeket a pozitív természetes népmozgalom jellemez (Csenyété 41,4%, Fáj 23,8%).

1.ábra: Az Abaúji térség 65-x éves népességének területi eloszlása és az élelmiszerkereskedelmi üzletek elhelyezkedése

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

A települések sorsának alakulása szorosan összekapcsolódik a Bástya Mezőgazdasági Termelőszövetkezet felszámolásával (1954 – 2000) illetve a településben jelenleg működő a Szivárvány Mgtsz és Magrima 98' Kft. fő tevékenységi körével, a növény- és gyümölcsstermesztés által kínált munkalehetőségekkel.

Vizsgálati módszerek

Az Abaúji térség vizsgálata a TEIR, a KSH adatok felhasználásával, valamint az internetről az élelmiszerüzletek a térségben történő számba vételével történt. Az elemzés során felhasználtuk a térinformatika kínálta lehetőségeket a Mapinfo 9.0 szoftver segítségével, továbbá alkalmaztuk kutatásunkban a Gephi 0.9.2 hálózatelemző szoftvert. A Gephi hálózatelemző program kiválóan alkalmas térszerkezetek vizsgálatára. A kapcsolatháló-elemzés alapját a gráfok adják, melyek csúcsokból élekből állnak. „A csúcsok azoknak az adatoknak feleltethetők meg, melyek kapcsolatait vizsgáljuk. Az élek pedig akkor keletkeznek, ha valós kapcsolódást találunk a vizsgálati adatok között. A gráfok használatának célja tehát, hogy a különböző kapcsolatokat ábrázoljuk vele” (Barabási 2003, Lengyel et.al. 2018). Vizsgálatunkban alkalmazott eljárás az egyik klasztrikusnak számító módszer, mely a térbeli folyamatok megjelenítésére a hálózatok térképpé alakítására alkalmas (ForceAtlas2 algoritmus). A módszert a fejlesztők a Gephi felhasználók tipikus hálózati sémáihoz fejlesztették (skálamentes és 10–10 000 csomópont kezelésére alkalmas). Az általunk vizsgált Abaúji térségben 24 csomópontot jelentünk meg ezen módszer segítségével, ahol a csomópontok a térség településeit jelentik, melyhez 56 él tartozik, ez esetünkben a szomszéd települések járatszámát mutatja. A módszerrel az a célunk, hogy a települések közötti utazási lehetőséget vizsgáljuk és egyben bemutassuk, hogy az élelmiszerüzletek elérhetősége mennyire problematikus.

Az Abaúji térség részletes elemzése

A tanulmányunk megírása során kiemelten támaszkodtunk Beluszky Pál 1977-ben és Lieszkovszky József Pál – Szabó Szabolcs 2009-ben készült tanulmányára. Mindkét tanulmány a Krasznokvajdai mikrotérséget vizsgálata az Encsi járás térszerkezetének elemzésén keresztül. A tanulmányok megírása óta jelentős idő telt el több mint 40 év, illetve lassan több mint egy évtized, ez olyan sok idő, mely már a falvak sorsának alakulásában is látható változásokat eredményez. Az Encsi járáshoz tartozó települések hátrányos sorsát nemcsak az utóbbi évek alakították, de a történelem időkerete is jelentősen befolyásolta a törökhódoltságtól a trianoni határmeghúzás időszakán keresztül egészen az új gazdasági mechanizmus „racionalizálási” törekvései fokozatos megvalósításig. Mindegyik korszak mély sebet ejtett a térségen jelentősen nehezítve a települések talpon maradását és gyorsította a falvak elszegényedését (Jeney L – Varga Á, 2016). Az 1971-ben napvilágot látott Országos Településhálózati Koncepció (OTK) fő kedvezményezettjei központi funkciójú települések voltak a térség települései közül mindössze az 1984-ben városi rangot nyert Encs számított jelentősebb középfokú központnak. A térség életére kedvezőtlen hatással volt az OTK centralizációs koncepciója ekkor vontak össze számos termelőszövetkezetet, iskolát stb. olyan funkciót került központosításra, mely a falvak soradását eredményezte. A kedvezőtlen folyamatokat részben kompenzálni lehetet volna közlekedéshálózat fejlesztésével azonban itt a méretgazdaságosság elve érvényesült, mely tovább rontotta a települések közötti kapcsolatok javítását egy élhető térség kialakítását. Ezen folyamatok egyenes következménye lett a népesség további csökkenése a falvakban, hiszen a munkát vállalni szándékozók a ritka járatsűrűség miatt csak nagy nehézségek árán tudtak eljutni a munkát kínáló települések cégeihez. A Lieszkovszky J. P. – Szabó Sz., 2009 tanulmányában prognosztizált népesség fogyások 2016-ra már egyértelműen bekövetkeztek (1. táblázat).

1. táblázat: A Hétközség néhány fontosabb adata

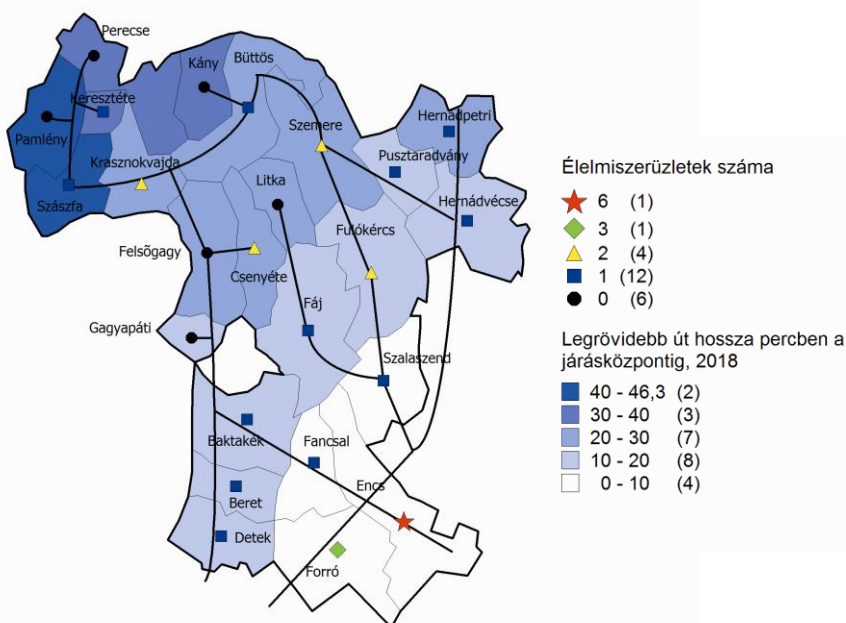
Községek	Lélekszám 1949	Lélekszám 2001	Lélekszám 2016	60-X évesek aránya 2001, %	60-X évesek aránya 2016, %	Út szerinti optimalizálás esetén leg-rövidebb út hossza percben a járásközpontig, 2018	Élelmiszer-üzletek száma
Büttös	501	256	178	30,5	29,1	29,15	1
Perecse	271	29	26	35,2	34,6	30,43	0
Keresztéte	166	28	26	42,3	26,9	34,68	1
Pamlény	416	54	33	38,9	21,2	46,30	0
Szászfa	528	176	105	30,7	15,2	43,35	1
Kány	297	86	47	40,7	31,9	33,3	0
Krasznokvajda	808	447	496	17,7	10,9	27,28	2

Forrás: KSH, Népszámlálás 1949, 2001, TSTAR 2017, TEIR 2018

Az általuk becsült népességfogyások településenként nem pontosan azt a sorrendi értéket mutatják, de a bekövetkezett változások így is drasztikusak a települések életében. (2001 és 2016 között Kány 46%-át, Szászfa 41%-át, Pamlény 39%-át, Büttös 39%-át veszített el népességszámának). A települések előregedési folyamata is nyilvánvaló annak ellenére, hogy néhány esetben a roma népesség településen belüli számának gyarapodása a természetes szaporulat emelkedését is maga után vonta, mely a települések látványos előregedésének folyamatát is elfedi (2011-ben pl. a száz családra jutó gyermekszám Fájban (240), Gyagyapátiban (233), Csenyétén (216) volt). Az említett települések szinte mindegyikében 20 % feletti volt a gyermekkorúak aránya. A magas

gyermekszám és a települések aktív keresőinek alacsony száma szintén a szegénység jelenlétére utal a településeken.

Az idősnépesség kevésbé mobil, ugyanakkor a térség élelmiszerüzletekkel való ellátottsága alacsony (ld. később részletesen). A térséget alkotó települések közlekedési kapcsolata a járási székhellyel, illetve szomszéd településeikkel korántsem nevezhető megfelelő színvonalúnak. Az 1. táblázatban megadott adatok a legrövidebb út hossza percben a járásközpontig arra utal, hogy Encs a járási székhely ugyan gyorsan elérhető az észak-Csereháti falvakból, de ehhez egy rendkívül kedvezőtlen járatsűrűség társul így egy jelentősebb bevásárlás, a szolgáltatások igénybevétele vagy hivatali ügyintézés szinte csak egész napos utazás révén valósítható meg. A 2. ábrán a legrövidebb út hosszát adjuk meg percben az értékek azt mutatják, hogy a járáson belül mindössze három olyan település található, mely kedvező helyzetben van (Forró, Fancsal, Szalaszend), ahonnan a legrövidebb utazási idő a járási székhelyre 10 percnél kevesebb azonban ez a valóságban nem azt jelenti, hogy az egyes járatok közötti járatsűrűség hasonló értéket mutat sokszor több órás várakozási idő is eltelik az egyes járatok között. A legrosszabb helyzetben Hétközség falvai vannak innen a legnehezebb és legkörülményesebb elérni a járási központot, Encset. Krasznokvajda a Hétközség központi települése 25,2 km-re van Encstől. Itt kell azonban megjegyeznünk, hogy az Abaúji térség falvainak személygépkocsi ellátottsága az országos átlagnál alacsonyabb, ami nehezíti a kiskereskedelmi és szolgáltató egységek felkeresését. Jelenleg a települések lakóinak gondot okoz még a szomszéd településeken található élelmiszerüzletek gyors megközelítése is. A térségben csak Encsen működik valamire való üzlethálózat, itt található hat élelmiszerüzlet (ebből négy országos hálózat része Spar, CBA, Reál, Coop) és számos egyéb kiskereskedelmi egység, melyek termékválasztéka, messze felül múlja a térség többi településének kínálatát. Az Abaúji térség 24 településéből hat településben (Kány, Perecse, Pamlény, Felsőgagy, Gyagyapáti, Litka) egyáltalán nincs élelmiszerüzlet, mely összefügg a települések méretével, illetve előregedő voltával. Ezen aprófalvakban olyan alacsony a jövedelem, hogy nem képesek fenntartani még egy kisebb bolt működtetését sem.

2.ábra: Az Abaúji térségben az élelmiszerüzletek száma és a legrövidebb út hossza a járásközpontig percben, 2018-ban

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

1.kép: Coop ABC Fancsalon és Szalaszenden
Fotók: (Google Earth, 2019)

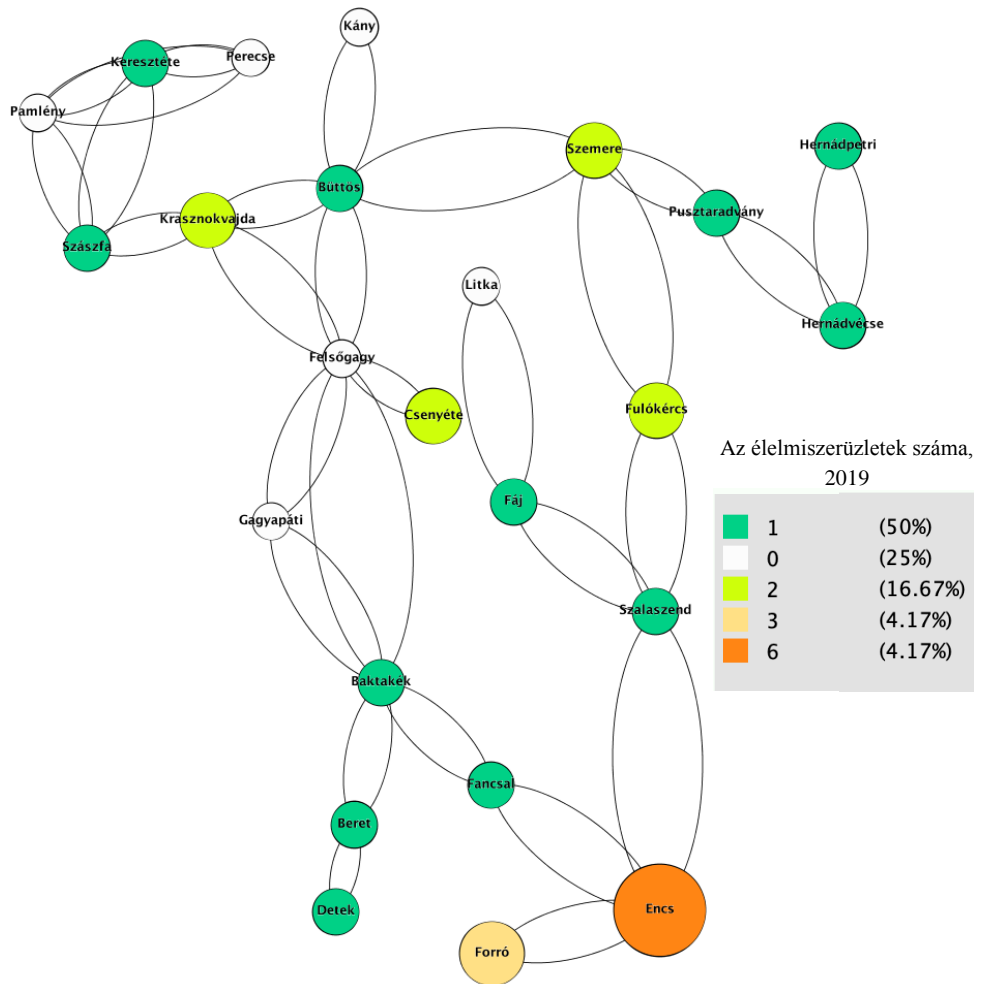

2.kép: Coop üzlet Krasznokvajdán és élelmiszerbolt Büttösön
Fotók: Romvári Róbert

Feltehetjük a költő kérdést: „Komámasszony, hol az üzlet?” Hol lehet a térségben vásárolni, igazán nagy bevásárlást megejteni?

Erre igazán csak a megyeszékhely és a járási székhely kínál lehetőséget, de ehhez a település lakóinak 50-80 km távolságot kell utazniuk egy-egy bevásárlás alkalmával. Azok szerencsések, akiket munkájuk a megyeközponthoz köt és össze tudják kapcsolni a munkába járást és az élelmiszerek beszerzését.

Azonban a településben élők többsége vagy helyben vásárol, ha van bolt vagy a szomszédos településbe kell utazzon, de ezt nem segítik a jelenlegi közlekedéshálózati kapcsolatok (3. ábra).

3.ábra: Az Abauji térség szomszédos településeinek közlekedési hálójának és az élelmiszer üzlethálózat térbelisége (települések közötti élek a járatok számát, míg a színek az üzletek számát jelzik)

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

A térséget átszövi a mozgóbolt-hálózat rendszere, mely sokat segít a falvak ellátásában, ugyanakkor jelentősen hozzájárul a bolt-hálózat elsoványodásához is. Való igaz, hogy az aprófalvak lakói számára kényelmesebb lenne a helyben történő vásárlás azonban gazdaságossági szempontok miatt gyakorlatilag ez kivitelezhetetlen a településekben a rendkívül alacsony a vásárlóerő miatt, az üzletek képtelenek kitermelni a működésükhöz szükséges alapköltségeket. Napjainkban olyan költségek, kiadások terhelik a kisvállalkozókat, hogy egyszerűen nem éri meg kisüzletet fenntartani és működtetni az aprófalvak jelentős részében. Éppen ezért az aprófalvak esetében is célszerű lenne tovább erősíteni a korábban már említett mozgóárusítási hálózatot a fenti negatív hatások ellenére. Kétségtelen a mozgóboltoknak óriási előnye, hogy „házhoz mennek” és termékkínálatuk is gazdagabb, mint az aprófalvak üzleteinek. Sőt gyorsan képes igazodni a helyi lakók igényeihez, melyre az e-kereskedelem kínálta kapcsolati lehetőségekkel gazdagítva a mozgóbolti rendszer működését (wifi, honlapon keresztül rendelés) bizonyára to-

vább segíthetné a térség lakóinak színvonalasabb ellátását. A mozgóboltokkal való kooperálás a közeli jövőben megoldást kínálhat és új utakat nyithat az e-kereskedelem számára.

A térség falvai közül adottságait tekintve talán, mint térségszervezőként Krasznokvajda neve merülhet fel, mely egyébként múltja alapján is a Hétközség központja és adottságai révén további szervezője is lehetne az Abaúji térség életének esetleg tovább bővülve (Gagyapátival, Felsőgaggyal) kialakíthatna egy szélesebb térségi „Észak Csereháti Uniót”. Fontos szerepet tölthetne be a digitális falu, okos faluvá válás folyamatában, mint a gazdálkodás és mint tradicionális térségi központ. Szervezhetné a környező falvak közlekedését pl. a telekocsi programmal (országos átlag alatt van a térség személygépkocsi ellátottsága), melyre telefonon és interneten keresztül lehetne jelentkezni. A falugondoki rendszer újragondolása, erősítése segíthetné a fenti közlekedési és ellátási problémák megoldását lassan a térség okos térséggé válásának folyamatát indíthatná be, melyek révén olyan falvak képe rajzolódhatna ki a térségben, mely további tényezők (pl. turizmus) fennállása esetén lassan követni tudná az alsómocsoládi példát. Fontos lenne a Krasznokvajdán található Szentimrey – Kastély hasznosítása turisztikai célra, mely a helyen élők számára új munkalehetőséget is biztosítana hasonlóan a Hernádvécsén található Vécsey-Sardagna Kastélyhoz. A térség számos olyan adottsággal rendelkezik pl. „csend, nyugalom, gazdag flóra és fauna”, melynek jobb kihasználása, melyre építhetné egy-egy település felzárkózását erre példa pl. Gyagyapáti esete, ahol a panziók szolgáltatásain keresztül a „a csendet és a nyugalmat kínálják” az odalátogatóknak. Az Abaúji térség sok lehetőséget kínál, de okos térséggé válásához sok helyi „hős”-re lenne szüksége, akik képesek egy település formálására, egyben a térség kreatív gondolkodásnak kialakítására.

Eredmények

Az Abaúji térség élelmiszer-alapellátásának színvonala nagyon differenciált a települések különböző szintjén élők számára nagyon eltérő módon juthatnak hozzá az alapvető javakhoz. Az élelmiszerüzletek településekben történő léte vagy hiánya nagymértékben függ a települések népességszámától és jövedelmi viszonyaitól. Így egyáltalán nem mindegy, hogy az adott lakos a tájegység, mely településében él város közeli vagy a térség zsáktelepülésében rossz közlekedési viszonyok között, hiszen az alapvető javakhoz való hozzájutás lehetősége emiatt térben és időben nagyon eltérő. Az Abaúji térség aprófalvaiban élelmiszerüzletek gazdaságossági, hatékonysági mutatók miatt sem képesek megtelepedni, melyhez társul még a települések alacsony és elöregedő népességszáma, valamint a rendkívül gyenge vásárlóerő. Azonban a mozgóárusi rendszer fejlesztés sokat javíthatna az ellátás színvonalán a kiskereskedelem „okos rendszer” felé terelésével.

Köszönetnyilvánítás

A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

Irodalomjegyzék

- BARABÁSI, BYA-LS. – BONABEAU, E., (2003): Scale-free. *Scientific American*, 288. évfolyam, 5. szám, pp. 50- 59.
- BELUSZKY PÁL (1977): Krasznokvajda – egy alsófokú központ (?) gondjai a Csereháton. – *Földrajzi Értesítő*, 26. évfolyam, 3-4. szám, pp. 349-386.

-
- BELUSZKY PÁL – SIKOS T. TAMÁS (2007): Változó falvaink. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest 460 p.
- JENEY LÁSZLÓ – VARGA ÁGNES (2016): A felzárkóztatás eredményei és kudarcai az Encsi járásban. *Területi Statisztika*, 56. évfolyam, 2. szám, pp. 183-208; DOI: 10.15196/TS560205
- LENGYEL PÉTER – TÖRÖK ÉVA – FÜZESI ISTVÁN (2018): Szerzői kapcsolatháló-elemzés a gyöngyöző borokról szóló tudományos cikk alapján. *Információ és társadalom*, 2. szám, pp. 98-113.
- LIESZKOVSKY JÓZSEF PÁL – SZABÓ SZABOLCS (2009): A Krasznokvajdai mikrotérség lakosságának közlekedési szokásai. *Tér és Társadalom*, 23. évfolyam, 4. szám. pp. 117-135.
- <https://www.facebook.com/okosfalu/>

Summaries

Pál Beluszky

“Expandable crescent” in Borsod-Abaúj-Zemplén county

This article is not a research paper. To illustrate the otherwise well-known situation, in the northern belt of Borsod-Abaúj-Zemplén county, along the national border from the southern border of Ózd district, from Borsodnádasd to Hegyköz, to the border of Sátoraljaújhely (20-25 km) is a small village area in a traffic-depleted, rapidly declining area, sometimes affected by "escape" migration. This hilly landscape covers an area of 2650-2700 km² (area of Komárom is 2264 km² and Nógrád is 2544 km²), it has 170-172 settlements, in 2017 there were 126 thousand inhabitants. The population density is 47.3 persons / km². The disadvantage of the zone is not current - it can be traced back to processes that have been recognizable centuries earlier - but it still requires "management" to produce ever-changing problems. As the mix of "problems" changes from time to time, their "treatment" also requires new solutions, all of this requires constant examination of the area, taking into account possible "new and new solutions". This introductory article addresses these problems and their possible "treatment". Emphasizing that exploring the deeper causes of these problems and understanding the processes is still a task ahead of us.

Katalin Lipták – Dóra Szendi – Zoltán Musinszki

Analysis of labor market processes in the abaúj region

The purpose of the study is to examine labor market developments in recent years in an area where the economic and social situation is much more worse than the national average, with a high proportion of gypsies people, they have low educational attainment and mostly little work experience. Through 22 selected settlements in the Encsi district and 2 in the Szikszó district, we analyze the labor market processes in these settlements and the opportunities of the inhabitants and the public employment situation of the abaúj region.

Tamás Sikos T.

Analysis of the grocery store network in the Abaúj region

The aim of the study is to highlight the anomalies of food supply in the Abaúj region and to analyze the possibilities of improving the food supply of the people living in the region. The study discusses the factors that are impeding the creation of a 21st century food supply in the Abaúj region. In the framework of this study, we also analyze the ability of the region to maintain its population and to generate income as well.